

גישה של ילדים צעירים ל"חיים האמתיים": בחינה של הרחבת הגבולות בין ילדים

בפעוטונים ומבוגרים בקהילה

תקציר

בספרה "ארוזיה של הילדות", סורנסקי (Suransky, 1982) טוענת כי אנו נוטים להפריד בין ילדים לבין מסגרות העולם שבו הם חיים. הפרדה זו יוצרת דיכוטומיה מלאכותית בין משחק לעבודה ושוללת את תרומתם של הילדים לאופני תרבות מגוונים בחיי היומיום. ממסגרות הטיפול בילדי הגיל הרך נמנעת האפשרות לפעול באופן משמעותי ונכפית עליהן משמעות וסדר של עולם הממוקד במבוגרים. כעשור לפני כן, ברונפנברנר (Bronfenbrenner, 1974) טען, שילדים בארצות הברית מנוכרים מחברת המבוגרים. במאמר הנוכחי נבחן את מידת ההשתתפות של הילדים ב"חיים האמתיים", כפי שהם נתפסים ומוגדרים בשגרת החיים היומיומית של מבוגרים בקהילה.

ההגבלות על השתתפות ילדים בחיים האמתיים

הדרת ילדים מעולם העבודה

טרום המהפכה התעשייתית באירופה, ילדים עבדו בדרך כלל ושיחקו לצד המבוגרים העובדים. לרוב, הם עסקו בעיקר בפעילויות שהיו משמעותיות מבחינה כלכלית וחברתית עבור המשפחה. תהליכי התיעוש וההפרדה בין העבודה לבית תרמו להבחנה ברורה בין שני סוגי הפעילות: העבודה והמשחק. בהדרגה אף נוצרה גם קוטביות בין עולם העבודה של המבוגרים לבין הפעילויות של הילדים. בעבר, מערכת החינוך הרשמית נהגה להכין בשלב מאוחר יותר את הילדים לכניסה לעולם המבוגרים. לעומת זאת, כיום התחום של חינוך בגילאים הצעירים נשלט על ידי הדיכוטומיה בין משחק (הפעילות שנחשבת לטובה) לעבודה (הפעילות שנחשבת לרעה). יחד עם זאת, מספר חוקרים מודרניים טוענים שהבחנה המחודשת של הדיכוטומיה הנוכחית תורמת לחוויות הילדים בהקשרים שונים של חיים. מחקרים אנתרופולוגיים ובין-תרבותיים מצביעים על כך, שמעורבות ילדים בעבודה במסגרת קהילתית תורמת לכינון זהותם והיא בעלת משמעות רבה להתפתחותם האישית.

מסגרות פורמליות של מוסדות לילדי הגיל הרך בחברות מפותחות יוצרות הפרדה ברורה בין משחקי ילדים לבין עבודה וחיי שגרה בקהילה. הפרדה זו מתבצעת באמצעות הכנסת קוריקולום סטנדרטי, נטול סממנים מקומיים ומצמצם את האפשרויות הממשיות לחקור את הסביבה הלוקאלית. למשל, האפשרויות לצפות בעבודה בקהילה הן מצומצמות ביותר. התוצאה של מצב זה היא שילדים אינם מבינים כלל את עולם העבודה של מבוגרים ושואפים מידע אודותיו רק באופן עקיף. גם בארצות הברית, ילדים בגילאי בית הספר היסודי אינם יודעים במה עוסקים הוריהם, וזאת בשונה ממבנה החברות המסורתיות שבהן ילדים נכחו בכל האירועים המשמעותיים בקהילה. השיח החינוכי הדומיננטי כיום אינו מעריך כלל את החוויות הקהילתיות ואינו מחפש ליצור גשר בין העולם של המשחק והחינוך, לבין החיים

התקציר מבוסס על המאמר:

Nimmo, J. (2008). Young children's access to real life: An examination of the growing boundaries between children in child care and adults in the community. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 9(1), 3-13

הממשיים. הידיעה שמעורבותם הישירה של ילדים בפעילויות משמעותיות ומגוונות של מבוגרים, עשויה להשפיע באופן חיובי על תחושת המסוגלות ולתרום לכינון הזהות של הילדים, אינה זוכה להכרה מספקת.

הגנה על ילדים בפני סכנות

נתונים מחקריים מצביעים על כך שמערכות הכללים והפיקוח על ילדים שפועלות כיום בארצות הברית ובאירופה, הן מסועפות וצמודות הרבה יותר מאשר בעבר. התפיסה החברתית לגבי פגיעותם של ילדים והצורך להגן עליהם נוצרה כמענה לסכנות האמתיות של החברה הפוסט-תעשייתית.

כיום, חייהם של ילדים מתנהלים במרחב הביתי ובמרחבים ממוסדים שעוצבו על ידי החברה עבורם. לאור זאת, היכולת של ילדים לחקור את העולם החברתי מסביבם מוגבלת ביותר וזאת למרות שמחקרים מראים כי חקר הסביבה על ידי הילד מהווה גורם משמעותי בתהליך התפתחותו. ראיית העולם כמקום מפחיד ומלא סכנות אינה תורמת לפיתוח אחריות חברתית ומוסר אזרחי. המגמה של "להימנע מסיכונים" משפיעה באופן משמעותי על מגוון ההחלטות במערכת הטיפול בילדי הגיל הרך, למשל, בקביעת מקומות טיול וביקורים של ילדים, וניתוקם מהמרחב הקהילתי. לעומת זאת, המורכבות והגיוון של חיי הקהילה עשויים להעשיר את הקוריקולום של החינוך בגיל הרך, למשל, במסגרת "Harvard project", החל מהגיל הרך ילדים מעורבים בתכנית של האוניברסיטה בחוויות של חונכות מודרכת בתחומים שונים, המשקפים אינטליגנציות מרובות.

מסחור של זהות הילדים

מסחור הזהות של הילדים בא לידי ביטוי בשני תהליכים המתרחשים במקביל. האחד, ניתוק הילדים מהעולם האמיתי, "העולם המסוכן". השני, החיבור של ילדים לעולמות הטלוויזיה והאינטרנט אשר אינם מאפשרים יצירה של קשר משמעותי בין הילד לתרבות המבוגרים, וחושפים אותו בפני העולם המסחרי. תהליך של מסחור הזהות נוצר באמצעות "הדרכה" של המבוגרים לילדים באשר לזהותם, חזונם, חזותם ותכונותיהם. ולכן על מחנכי הילדים בגיל הרך לשקול את הדרכים להקטנה של השפעת אמצעי התקשורת באמצעות יצירת תנאים למגע מכוון ומשמעותי בין הילדים לחוויות העולם האמיתי.

פיצול ההון החברתי בשכונות

הגישה לרשת הקשרים ההדדיים בקהילה – ההון החברתי – מסייעת לילדים בתהליך של כינון הזהות. ההון החברתי עשוי לתרום לפרט ולקהילה בדרכים מגוונות, למשל, פתרון בעיות באמצעות מאמץ משותף, נגישות וגיוס משאבים. הגישה להון החברתי מעשירה את רשתות הקשרים החברתיים של ילדים ותורמת להשתתפותם בחיים האזרחיים, ולחשיפה של מגוון ההתנהגויות חברתיות. ולכן הלכידות החברתית בתוך קהילה מהווה גורם חשוב ומרכזי לבניית חוסן אצל ילדים. ילדים שנמצאים במשך יום שלם במרכזים לטיפול אשר מצויים מחוץ לחיי הקהילה נחשפים לניתוק מההון החברתי הקהילתי והיעדר של הזדמנויות שהיא מאפשרת. מצב זה אינו הכרחי והראייה לכך היא שיקגו, שבה תכניות לטיפול בילדי הגיל הרך מעוצבות על בסיס הסביבה והתרבות של הקהילה אותה הם משרתים, והמשפחות משולבות בעיצוב התוכנית ותייעוד של הנכסים הקהילתיים.

גישור בין הילדים ל"חיים אמתיים" בקהילה

הניתוק של ילדים בגיל הרך מהחיים האמתיים בקהילה משפיע עמוקות על עיצוב תכניות הטיפול והחינוך בגיל זה ופוגע בתהליכים ההתפתחותיים. לעומת זאת, ילד מהגיל הרך שמתאפשרת לו ההתנסות של השתתפות בעולם המבוגרים לוקח חלק פעיל במרחב הקהילתי. ולכן יש לראות את הילדים לא רק כמקבלים הטובות חברתיות המוענקות להם על ידי ההון החברתי, אלא כסוכנים שעשויים לתרום לרשתות החברתיות של הקהילה. אחד המחקרים בנושא מצביע על כך, שנוכחות הילדים מעלה את האיכות של הרשתות החברתיות והם עשויים ליצור ולקיים רשתות משמעותיות עבור הקהילה.

כיום, השיח שעומד על הפרק עוסק בהסרת כמה מההגבלות המפרידות בין ילדים למבוגרים והעלאת רמת מעורבות הילדים בהקשרים החברתיים והתרבותיים בהם הם חיים, וכגורם שמשפיע לטובה על תחושת הזהות שלהם. על מנת ליטול חלק ולשנות את העולם מסביב, ילדים צריכים להתמצא בו ולהבין את מיקומם בו. ההזדמנויות לעסוק בקבלת החלטות ופעילות חברתית החל מהגיל הרך עשויה ליצור עבורם מודל התנהגות גם בחיים הבוגרים. מנגד, אי נראות של הילדים באה לידי ביטוי בדרך בה מוסדות ומעצבי מדיניות מקבלים החלטות לגביהם, מתוך הנחה כי הם יודעים טוב יותר מהי טובתם. ההכרה ביכולת ילדים לתרום הינה צעד חיוני בבניית הנראות הציבורית שלהם ויכולתם לבנות הון חברתי. למשל, במסגרת תכניות שפועלות באירופה ובארצות הברית ילדים הוזמנו ליטול חלק בעיצוב סביבה ידידותית לילדים יחד עם שיתוף פעולה עם מומחים, למשל, אדריכלים ומתכנני ערים. נקודת ההתחלה עבור הילדים בגיל הרך היא האפשרות לקבל הזדמנות ללמוד על הקהילה בה הם חיים.

בהקשר זה, שינוי תפיסתי לגבי מעורבות ילדים בגיל הרך דורש פתיחות ושקיפות רבה יותר בין עולם הילדים בתכניות הטיפול לבין עולם המבוגרים בקהילה. השקיפות אמורה לכלול מגע ובניית קשרים משמעותיים בין ילדים למבוגרים וקידום ההשתתפות של הילדים. לשם כך, על המחנכים להיות אקטיביים וליזום באופן מודע את פיתוח הקשרים בין ילדים למבוגרים. בנוסף, דרוש גם שינוי בהערכת תפקיד ה"סיכון" בתהליך התפתחותם של הילדים בגיל הרך ויצירת "קוריקולום עתיר סיכונים", שבמסגרתו ילדים יוכלו לחקור מרחבים חדשים, רעיונות חדשים וקשרים חדשים. לדוגמא, במרכז אוניברסיטאי לטיפול בילדי הגיל הרך נערכה היכרות בין ילדים לצוות התחזוקה והניקיון, שלפני כן נתפסו כבלתי נראים לילדים. כמו כן, הוצע להחליף את הפרקטיקה של ביקורים חד פעמיים באתרים קהילתיים הנמצאים בקהילה, למשל, ביקור ובניית קשרים הדוקים ומגוונים עם האנשים שיצרו את התצוגות במוזיאון המקומי.

הנחת היסוד של המחקר היא שעל מנת להעריך את הקשרים שנוצרים בין ילדים למבוגרים במסגרת הרשת הקהילתית יש לקחת בחשבון גם את המאפיינים הבאים:

- קירבה: האם הקשר כולל דאגה ואכפתיות?
- המשכיות: האם הקשר עשוי להתקיים לאורך זמן?
- מורכבות: האם הקשר עשוי לעודד את הסקרנות ואת הדמיון של הילד?
- זהות: האם הקשר מאפשר לילד לבחון מחדש את מיקומו בסביבה ואת שייכותו?
- מגוונות: האם הקשר ירחיב את הבנת הילד בדבר הגיוון האנושי?
- הדדיות: האם הקשר מחזק את דימוי הילד בעיני המבוגר?

יש להדגיש כי בניית הגשר בין עולם הילדים ל"חיים האמתיים" לא אמור לפגוע בעולם הילדים ובתפקיד המשחק, אלא להרוס את הדיכוטומיה הקוטבית המפרידה בין משחק לעבודה. כמו כן, המטרה המרכזית היא להמשיך להתמקד בילד יחד עם מעורבות הולכת וגוברת של הילדים ברשתות הקשרים הקהילתיות. כמובן, קיימת סכנה כי בהיעדר זווית ראייה ביקורתית מעורבות ילדים קטנים ב"חיים אמתיים" רק תחזק את הסטטוס-קוו ואת אי השוויון החברתי. חשוב להכיר בכך שהמשא ומתן של הקשרים בין ילדים למבוגרים יתבסס על עקרונות של הדדיות והסכמה פעילה של הילדים, וזאת מתוך הכרה ביכולתם לחשוב ולתרום. ביסוס הקשר והגישה של ילדים לחיים בקהילה עשוי לתרום להכרה במסוגלותם ותתרום להעצמתם. בנוסף, עיצוב התכניות המקשרות בין ילדי הגיל הרך לקהילה יאפשר לילדים להכיר טוב יותר את המורכבות של העולם מעמדה בטוחה אשר מאפשרת גישה למשאבים הקהילתיים. כינון זהות אזרחית והשתתפות בחיי החברה בגיל המבוגר מתחיל במעורבות אקטיבית של הילדים, החל מהגיל הרך, בשגרת החיים הקהילתיים. כלה אלה בונים ומחזקים את ההון האישי והחברתי ואת חוסנה של הקהילה.